

М. О. Беззубова, аспірант,
Національний технічний університет «ХПІ»

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ МОНІТОРИНГУ РОЗВИТКУ СЕРЕДНІХ І МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ. Ефективна національна система моніторингу сектора МСП є основою ефективної державної політики по стимулюванню розвитку цього сектора. У даній роботі розкриваються недоліки існуючої системи і пропонуються рекомендації по вдосконаленню цієї системи на основі міжнародного досвіду.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: малі та середні підприємства, система моніторингу.

Розробка державної політики по стимулюванню розвитку малого і середнього бізнесу вимагає ефективної національної системи моніторингу, яка дозволяла б об'єктивно оцінювати динаміку цього сектора і зміну чинників, що впливають на розвиток МСП.

Система моніторингу, що в даний час існує в Україні, має цілу низку недоліків, які не дозволяють дослідникам аналізувати глибинні зв'язки і залежності розвитку національної економіки від стану розвитку сектора малих і середніх підприємств (МСП). Відповідно, процес вироблення механізмів дії підприємництва на економічне зростання в країні з погляду державного регулювання економіки є утрудненим.

Метою нашої роботи є, по-перше, розкрити суть недоліків існуючої системи національного моніторингу в Україні, по-друге, проаналізувати міжнародний досвід у цій сфері, і, нарешті, запропонувати рекомендації по вдосконаленню системи моніторингу.

1. Принципи побудови системи національного моніторингу сектора МСП — міжнародний досвід

Досвід розвинених країн, таких як США, Нової Зеландії, багатьох європейських країн, показує, що система національного моніторингу (зокрема сектора МСП) повинна відповідати таким вимогам:

1. Чіткість критеріїв моніторингу і зв'язок моніторингових показників з основними напрямками економічної політики. Це

означає, що моніторингові показники повинні бути не просто чітко визначені, але й відповідати довгостроковим напрямам економічної політики. Якщо метою економічної політики є розвиток не тільки малого, але й середнього сектора економіки, то ці показники повинні включати частку підприємств, що поміняли свої розмірні групи.

2. Достатня глибина і повнота інформації. Якість моніторингових показників безпосередньо пов'язана із ступенем деталізації інформації і, відповідно, з можливістю на її основі робити обґрунтовані висновки про розвиток сектора (наприклад, важливо мати не тільки дані про знов зареєстровані підприємства, що закрилися, а й інформацію про частку підприємств, що подолали 1- та 2-річний поріг з моменту відкриття).

3. Порівнянність даних у часі, в національному і регіональному розрізі, а також порівнянність з відповідними міжнародними показниками, що необхідна для оцінки динамічних процесів. Порівнянність інформації у часі припускає використання стійкого набору моніторингових показників і незмінність методики їх розрахунку. При цьому украй важливою є міжнародна порівнянність, яка припускає використання показників, аналогічних міжнародним. У випадку, якщо це не представляється можливим, необхідно чітко характеризувати відмінності національної методології від міжнародної.

4. Прозорість моніторингової системи, тобто, методологія збору інформації і розрахунку показників повинна бути доступна споживачам з коментарями про потенційні відхилення і помилки.

5. Доступність інформації для всіх потенційних споживачів, що означає її наявність на веб-сторінках інформаційних провайдерів у форматі, який максимально полегшує роботу з нею споживачам.

6. Поєднання державних і недержавних інформаційних провайдерів. Наприклад, державні органи статистики зазвичай концентруються на зборі об'єктивних показників. У той же час недержавні організації можуть виконувати функції збору інформації, що носить характер суб'єктивних оцінок.

Методологія дослідження малого і середнього бізнесу, спираючись на перелічені вище принципи, дозволяє зробити аналітику по сектору МСП частиною національної програми по використанню підприємницького середовища для стійкого зростання економіки і вироблення механізмів дії підприємництва на економічне зростання в країні.

2. Проблеми національної системи моніторингу підприємств сектору МСП в Україні

У даний час Державний комітет статистики України (який є єдиним органом, що надає статистичну інформацію по сектору МСП) надає в публічне користування достатньо широкий набір даних, особливо щодо малих підприємств (МП). Разом з тим, необхідно відзначити, що методика статистичного вивчення українського малого і середнього бізнесу є спрощеною. Наявні статистичні дані, доступні публічно, не дозволяють знаходити глибини, а не поверхневі зв'язки і залежності розвитку національної економіки від стану розвитку сектора МСП. Відсутність у вітчизняній системі моніторингу ряду показників утрудняє і робить не релевантним аналіз їх як чинника розвитку і становлення стабільності економіки України.

Можна виділити п'ять основних недоліків статистики, що існує в Україні, по МСП, а саме:

1. Недостатність статистичної бази по мікро підприємствам (МКП, підприємства чисельністю до десяти працівників). Слабкою стороною існуючої статистичної бази по МКП є неповнота показників, по яких може бути проаналізована економічна активність даної форми підприємництва. Незважаючи на достатньо широкий спектр показників, які вже відстежуються, загальна картина ефективності діяльності МКП залишається незавершеною у зв'язку з тим, що фінансові дані по цих підприємствах українська статистика не надає.

2. Недосконалість статистичного моніторингу по розміру підприємств. Ця проблема має два напрями. По-перше, існуючі статистичні дослідження ігнорують деталізацію в розмірності компаній. Західна статистика відстежує демографію малих підприємств у більш дробовому розрізі чисельності зайнятих, аніж це робить українська статистика. Наприклад, більшість країн ведуть статистику підприємств по групах з чисельністю працівників 1—5, 6—9, 10—19, 20—49. Таке розбиття дозволяє проаналізувати кореляцію між чисельністю зайнятих і показниками економічної ефективності та виживанням малих компаній. По-друге, в даних української статистики відсутня інформація про кількість підприємств без найманої робочої сили, яка виключно важлива для глибшого розуміння характеру розвитку малого підприємництва, його динаміки і ролі в розвитку ринку праці.

3. Недосконалість статистики показників виживаємості МСП, яка викликана недостовірною інформацією про виживаємість під-

приємств. Вхід та вихід підприємств з ринку не може бути адекватно відображені існуючою статистичною базою, оскільки дані про тривалість існування підприємств відсутні.

4. Українська обмежена статистика по середніх підприємствах (СП), по яких не збираються такі ж різноманітні дані, як по МП. Відсутній, наприклад, моніторинг демографії СП. Українською статистикою надаються тільки дані про загальну чисельність СП у розрізі власності, регіону, сектора економіки, тоді як даних по виникненню компаній середньої розмірності українська статистика не надає. Відсутні в офіційній статистиці по СП на відміну від статистики по МП дані щодо інвестиційної діяльності і витрат на інновації даного типу підприємств.

5. Відсутність інформації по бар'єрах підприємницької діяльності. До цих пір подібні моніторинги проводилися міжнародними організаціями, тоді як Україна не ініціювала на державному рівні дослідження дії регуляторних механізмів і рівня бар'єрів у підприємництві. Разом з тим, зусилля держави по вдосконаленню підприємницького середовища не мають наукового обґрунтування без розробки і використання комплексних індексів бізнес середовища, необхідних панельних досліджень сектора МСП.

Вищевикладені недоліки статистики МСП не дозволяють робити міжнародні порівняння і брати участь Україні в міжнародних оглядах. Наприклад, Глобальний підприємницький моніторинг (GEM) є щорічною дослідницькою оцінкою національних рівнів підприємництва, що є унікальним глобальним порівняльним аналізом і вимірюванням підприємницької активності в розрізі країн. Якби Україна брала участь у цьому дослідженні, то могла б зіставити досвід національної підприємницької активності з якнайкращим світовим досвідом, оцінити можливість пряму ключових аспектів державної підтримки на розвиток підприємництва, проводити моніторинг ефекту від здійснених інституційних реформ і цільових програм підтримки малого і середнього бізнесу, сектору малого і середнього бізнесу в глобальному порівняльному масштабі.

3. Напрямки удосконалення системи національного моніторингу сектора МСП в Україні

Розглянемо рекомендації щодо вдосконалення системи національного моніторингу відповідно до проблем цієї системи на сьогоднішній день, окресленими вище.

1. Для вирішення проблеми недоліку адекватної інформації по МКП необхідно ввести наступні показники в систему національного моніторингу:

- дані про фінансові результати господарської діяльності МКП. Такі дані необхідні для оцінки ступеня виживаємості цих підприємств, їх пристосовності до регуляторного середовища і загальних економічних умов у країні. Аналіз фінансового результату МКП у розрізі видів економічної діяльності дозволяє судити про наявність або відсутність гнучкості бізнесу в тій або іншій галузі. Подібна інформація дає підстави для думки про те, в яких формах, великих або малих, вигідно розвивати той або інший напрям виробництва;

- дані про заробітні плати. Такі відомості дозволяють зробити висновок про роль мікробізнесу у формуванні ринку праці і вартості робочої сили. Також цей показник необхідний для того, щоб оцінити зростання продуктивності праці в окремому секторі економіки і співвідношення цього зростання з оплатою праці. Крім того, цей показник важливий для об'єктивної оцінки доходів населення, особливо при ухваленні економічних рішень по проблемах бідності, а також аналізі і виробленні заходів по скороченню розриву між доходами найбідніших і найбагатших верств населення.

2. Для вирішення проблем статистичного моніторингу МП необхідно ввести в систему моніторингу наступні статистичні показники:

- зробити деталізацію по МП з погляду кількості зайнятих більш дробною, а саме розглядати наступні розмірні групи: 1—5, 6—9, 10—19, 20—49 зайнятих. Такий підхід дозволить повною мірою забезпечити порівнянність статистичної оцінки українських МП з аналогічними міжнародними показниками. Крім того, подібна класифікація лежить в основі висновків про специфіку і тенденції розвитку окремих секторів економіки;

- виділити в окрему групу МП, які не використовують найману робочу силу. Крім можливості реальної оцінки ролі малого підприємництва в економіці країни, існує і специфічна для України потреба в подібній інформації: вона потрібна для визначення реально функціонуючих підприємств у зв'язку з наявністю істотного тіньового сектора економіки. Завдяки виокремленню такої групи МП можна виключити «сірі» схеми з аналізу реальної ефективності малого підприємництва і його внеску у ВВП.

3. Для вдосконалення статистики по виживаємості МСП необхідно ввести наступні статистичні показники:

- облік кількості МСП, що подолали 1- та 2-річний бар'єр своєї діяльності. Такі дані дозволяють отримати інформацію про економіку підприємств у їх критичному періоді виживання;

- облік причин виникнення і смертності МСП;
- ввести показник волатильності (як результат вдосконалення статистики виживаємості підприємств), який визначається як сума індикаторів народження і смертності. За допомогою волатильності визначається, наскільки високою є адаптаційна та конкурентна здатність економіки. Для України важливо було б отримати гармонізовану картину для порівняння адаптивності підприємницького середовища в Україні з середньосвітовим рівнем, а також для розробки стратегічних рекомендацій по вдосконаленню підприємницького середовища.

4. З метою вдосконалення статистики у сфері СП, необхідно доповнити статистичний облік наступними показниками:

- показники народження і смертності середніх компаній;
- показники способу утворення СП (наприклад, організація нового СП, переростання МП в СП). Такі показники є необхідною підставою для оцінки розвитку підприємницького середовища, тенденцій до укрупнення або розукрупнення бізнесу. Також вони можуть служити основою для розробки загальнодержавних рекомендацій по реструктуризації галузей, оскільки саме середній бізнес виступає найбільш надійним провідником реформ у галузі.

5. Необхідно відзначити, що для вдосконалення моніторингу бар'єрів бізнесу недостатньо лише об'єктивних, нехай навіть високоякісних, даних, що надаються державною статистикою. Значний масив інформації для аналізу стану і перспектив розвитку підприємницького середовища може бути наданий і суб'єктивними оцінками підприємців умов їх підприємницької діяльності. У зв'язку з цим дослідження і опити, що проводяться для підприємств малого і середнього бізнесу, могли б лягти в основу національного моніторингу комплексного індексу підприємництва в Україні. Подібні дослідження, що проводяться Всесвітнім банком і Міжнародною фінансовою корпорацією, у деякій мірі заповнюють існуючий пропуск в інформаційному полі про підприємницьке середовище в Україні. Проте, для дослідницьких цілей важливі саме суб'єктивні оцінки підприємців умов ведення ними бізнесу. Подібні моніторинги могли б здійснювати як державні, так і приватні організації. У цьому напрямі доброю підставою для формування інформаційного поля і моніторингу бізнес середовища, зокрема, для МСП, могло б служити приватно-державне партнерство. Держкомстат у взаємодії з бізнес-асоціаціями міг би об'єднати зусилля в забезпеченні достовірної і повної інформації про розвиток МСП: об'єктивні показники, що

збираються Держкомстатом, можуть і повинні доповнюватися показниками оглядів підприємств щодо бізнес клімату. Необхідний національний індекс бізнес-клімату, який щорічно розраховуватиметься і відстежуватиметься на національному рівні і в який повинен входити порівнянний набір показників. Його фінансування може бути змішаним або взагалі приватним. Держава може узяти на себе (разом з бізнесом) створення єдиного сайту, де вся інформація про МСП буде представлена в повному вигляді.

Окрім перерахованих напрямів удосконалення, необхідно відзначити виняткову важливість статистики по експортній діяльності як МП, так і СП, яка в даний час не ведеться. З урахуванням неминучих процесів глобалізації економік, що не минули і Україну, відсутність подібної інформації не дозволяє проводити актуальні, затребувані завданнями сучасного розвитку, дослідження напрямів вдосконалення національної економіки, тому необхідно збагатити національну систему моніторингу цими показниками.

Таким чином, якість системи національного моніторингу розвитку сектора МСП є однією з найважливіших передумов якісної державної політики по стимулюванню розвитку сектора малого і середнього підприємництва.

Для вирішення існуючих проблем національної системи моніторингу, необхідно збагатити її цілим поряд статистичних показників. При цьому варто відмітити, що ці показники повинні відповідати міжнародним стандартам для того, щоб забезпечити порівнянність українських даних з даними по інших країнах і дати можливість проводити глибинні аналізи з урахуванням міжнародного досвіду. Показники, які ми пропонуємо включити в систему національного моніторингу, наступні: данні про фінансові показники діяльності МКП; данні про заробітні плати на МКП; більш дробова деталізація з погляду кількості зайнятих по МП, а саме необхідно розглядати розмірні групи у 1—5, 6—9, 10—19, 20—49 зайнятих; виділення в окрему групу МП, що не використовують найману робочу силу; показники, що враховують кількість МСП, що подолали 1- та 2-річний бар'єр з моменту заснування; дані, що фіксують причини виникнення і смертності МСП; показник волатильності; показники народжуваності і смертності окремо по групі СП; дані про способи організації СП; моніторинг суб'єктивних оцінок підприємцями умов їх підприємницької діяльності (на основі приватно-державного партнерства); дані по експортній діяльності МСП.

Література

1. Статистичний щорічник України за 2006 рік. — К.: Консультант, 2007.
2. Діяльність підприємств — суб'єктів підприємницької діяльності. — 2006. — Ч. 1. — Державний Комітет статистики України.
3. Діяльність малих підприємств // Статистичний збірник. — К., 2007.
4. *Fitzsimons P., O'Gorman C.* Global Entrepreneurship Monitor (GEM), The Irish Annual Report. — 2006.
5. SME statistics: towards a more systematic statistical measurement of SME behaviour // 2nd OECD conference of ministers responsible for small and medium-sized enterprises (SMEs) promoting entrepreneurship and innovative SMEs in a global economy: towards a more responsible and inclusive globalisation. — Istanbul: OECD publishing, 2004.
6. Highlights from the 2003 Observatory // Observatory of European SMEs. — 2003. — No. 8.

Стаття надійшла до редакції 01.03.2008

УДК 338.45:663/664

С. Л. Благодетелева-Вовк, канд. екон. наук, доц.,
Черкаський державний технологічний університет

ГОЛОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ СЕРЕДОВИЩА ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ У 2008 РОЦІ

АНОТАЦІЯ. Розглянуто умови функціонування підприємств харчової промисловості у 2008 році. Визначено основні діючі фактори внутрішнього і зовнішнього середовища організацій. Запропоновано комплекс адекватних сучасній ситуації управлінських рішень спрямованих на формування засад розвитку підприємств.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фактори зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, інфляція, конкуренція, монополізація, СОТ, інституційний захист, персонал, продуктивність праці, адаптація, розвиток.

Середовище підприємств завжди знаходиться під пильною увагою управлінців різних рівнів. Це пояснюється важливістю пізнання внутрішніх та зовнішніх процесів з метою прогнозування